

Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Latin Amerika Ülkelerine Yapılan Göçler

Migrations to Latin American Countries in the Last Periods of the Ottoman Empire

ÖZET

Özünü insanın oluşturduğu nüfus ve göç olgusu, sosyal bilimlerin önemli çalışma alanları içinde yer almaktadır. Her iki olgu da tarih boyunca toplumları her açıdan şekillendirici bir etkiye sahip olmuşlardır. Çeşitli nedenlerle, yer değiştirme amaçlı oluşan nüfus hareketlilikleri, göç olarak tanımlanmaktadır. Tarım devrimi ve Sanayi devrimi ile görülen nüfus artışları, göçlerdeki artışı da beraberinde getirmiştir. İnsanlığın her döneminde var olan nüfus hareketlilikleri, günümüzün sanayileşmiş ve küreselleşmiş dünyasında da artarak devam etmiş ve belli bölgelerde yoğunlaşmıştır. Dünyadaki sanayileşme süreci, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki nüfus yapısının şekillenmesinde de belirgin bir rol oynamıştır. Bu dönemde çeşitli itici ve çekici faktörün etkisiyle Osmanlı Devleti hem göç alan hem de göç veren bir ülke konumunda olmuştur. Yurtdışından ülkeye yapılan göçlerin, ülkeden yurtdışına yönelen göçlere göre daha yoğun olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nden Latin Amerika ülkelerine yapılan göçlerin incelenmesi hedeflenmiştir. Oldukça uzak olan bir kıtaya göçme tercihinin nedenleri, nerelere göç edildiği, yerleşme sonrasındaki durumlar, göç edilen ülkelerin ve Osmanlı Devleti'nin bu göçlere yaklaşımlarının nasıl olduğu gibi soruların cevapları aranmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Göç, Arjantin, Brezilya, Şili, Küba

ABSTRACT

The phenomenon of population and migration, the essence of which is formed by man is among the important study areas of social sciences. Both phenomena have had a shaping effect on societies in every aspect throughout history. For various reasons, population movements that occur for the purpose of displacement are defined as migration. The population increases seen with the agricultural revolution and the industrial revolution have also brought about an increase in migration. Population movements that have existed in every period of humanity have continued increasingly in today's industrialized and globalized world and have concentrated in certain regions. The industrialization process in the world has also played a significant role in shaping the population structure in the recent periods of the Ottoman Empire. In this period, with the influence of various repulsive and attractive factors, the Ottoman Empire was in the position of a country that both received migration and gave migration. It is known that the migrations made from abroad to the country are more intense than the migrations directed from the country to abroad. In this study, it is aimed to examine the migrations made from the Ottoman Empire to Latin American countries. The reasons for the preference to migrate to a continent that is quite remote, where they migrated to, the situations after settlement, how the emigrated countries and the Ottoman Empire's approach to these migrations were tried to find answers to questions such as.

Keywords: Ottoman, Migration, Argentina, Brazil, Chile, Cuba

GİRİŞ

Sosyal bilimlerin temelini insan oluşturmaktadır. Ekonomi, politika, sosyoloji, tarih, coğrafya, demografi gibi sosyal bilimlerin çeşitli disiplinlerinde inceleme sahasını insan oluşturmaktadır. Konu insan olunca, bu bilim dallarının inceleme sahalarına nüfus ve göç olgusu da girmektedir.

İnsanlık tarihinin ilk dönemleri düşünüldüğünde, günümüz dünya nüfusunun geldiği nokta aşikardır. Tarım devrimi ve Sanayi devrimi, dünya nüfusunun artışında etkili olan iki önemli dönüm noktası olmuştur. Tarım devrimi öncesinin avcı ve toplayıcı insan toplulukları, besin kaynakları ve iklimsel koşullar nedeniyle sürekli bir hareketlilik içinde olmuşlardır ve bu yer değiştirmeleri, nüfus hareketliliğinin ilk örnekleri olarak niteleyebilir. Tarım devrimi ile artık yerleşik hayata geçilmesi, hayvanların evcilleştirilmesi ve tarımsal üretimin yapılabilir hale gelmesiyle birlikte hareketlilik içinde olan nüfus, yerleşilen bölgelerde artış göstermeye başlamıştır. Ancak Mezopotamya, Ortadoğu, Orta Amerika gibi farklı yerlerde ve farklı zamanlarda ilk kez yerleşik hayata geçilmesiyle, nüfus hareketliliği son bulmuş değildir. Görülen bu gelişmelerin yavaş da olsa diğer bölgelere de yayılmasında nüfus hareketliliği etkili olmuştur.

Sanayi devrimi ise, tarımsal üretimin yanı sıra ticari ve sınai alanda görülen teknolojik gelişmelerle, sosyolojik açıdan “nüfus patlaması” olarak adlandırılacak düzeyde bir nüfus artışını beraberinde getirmiştir. Sanayileşmeyle birlikte nüfus hareketliliği de yerel ve uluslararası ölçekte hızlı bir artış göstermiştir. Çeşitli faktörlerin etkisiyle, yer değiştirme amaçlı yapılan nüfus hareketlilikleri “göç” olarak tanımlanmaktadır. Sanayileşme sürecinde, nüfus hareketliliklerine etki eden faktörler de çeşitlilik göstermeye başlamıştır. İtici ve çekici faktörler içinde

Aylin Doğan¹

How to Cite This Article

Doğan, A. (2023). “Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Latin Amerika Ülkelerine Yapılan Göçler”, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(60):2144-2156. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.67324>

Arrival: 27 October 2022

Published: 31 January 2023

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

¹ Dr. Öğr. Üye., Harran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Tarihi, Şanlıurfa, Türkiye

değerlendirilen ekonomik, sosyolojik, dini, siyasi, coğrafi ve kültürel pek çok etken, nüfus hareketliliklerinin farklı nedenlerini oluşturmuştur. Farklı coğrafyalardan insanlar, kimi zaman geçinme amaçlı kimi zaman dini ve siyasi özgürlük elde etme amaçlı kimi zaman ise coğrafi ve kültürel koşulların zorlaması gibi çeşitli nedenlerle farklı yerlere göç etme gereği duymuşlardır.

Avrupa'nın sanayileşme sürecinde olduğu dönemler, Osmanlı Devleti'nin güçten düştüğü dönemlerine denk gelmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti'ni askeri, siyasi, iktisadi ve toplumsal pek çok açıdan dış etkilere açık bir hale getirmiştir. Özellikle askeri ve iktisadi yönde beliren güçsüzlük, toplumsal yaşama da yansımıştır. Etnik ve dini çeşitlilik gösteren Osmanlı tebaasından öncelikli ve yoğun olarak gayr-i müslim ve azınlık kesimlerden göçler yaşanmaya başlamıştır. Gayrimüslim ve azınlıkların göçe yönelimlerinde, diğer etkenlerin yanı sıra, misyonerlik faaliyetlerinin de büyük bir etkisi olmuştur. Misyonerlik faaliyetleri zaman zaman Müslüman nüfusu da etkilemiştir. Bu dönemlerde Osmanlı Devleti de yapılan savaşların bir sonucu olarak, Balkanlardan ve Kafkaslardan çok sayıda gelen Müslüman göçmenleri kabul etmiştir.

Osmanlı Devleti, askeri güç ve vergi kaynağı kaybına uğradığını düşündüğü için ülke dışına yapılan göçlere ılımlı yaklaşmamış, hatta yasaklamıştır. Osmanlı kimlik ve pasaportuyla ülke dışına çıkılması da mümkün olmakla birlikte bu yasak durumu, kaçak yollardan yurt dışına çıkma gibi bir sorunu da beraberinde getirmiştir. Osmanlı'nın bazı liman kentlerine gelen Avrupa bandralı ticaret gemileri bu kaçak göçlere aracılık etmişlerdir. Simsarlar aracılığıyla, belli noktalardan gemilerin demirlediği liman kentlerine getirilen özellikle de Suriyeli, Lübnanlı, Filistinli Osmanlı tebaası kaçak yollardan ülke dışına çıkmışlardır. Bu göçmenler, zaman zaman da simsarlar tarafından dolandırılmışlardır.

Osmanlı topraklarından göçler Avusturalya, Avrupa, Amerika kıtası ülkelerine olmuştur. Bu çalışmanın amacı, Osmanlı tebaasından Latin Amerika ülkelerine yapılan göçlerin, en yoğun göç alan birkaç ülke bazında incelenmesidir. Literatürde bu konu üzerine, Başbakanlık Osmanlı Arşiv belgelerine de dayanılarak yapılan çeşitli çalışmalar, coğrafi uzaklığa rağmen Osmanlı Devleti'nden Latin Amerika ülkelerine de göçler gerçekleştiğini göstermektedir. Arjantin, Brezilya, Şili, Küba, Kolombiya, Peru, Uruguay, Venezuela, Meksika gibi ülkeler bu göçlerin yaşandığı ülkelerdendir. Bağımsızlıklarını yeni kazanan bu Latin Amerika ülkelerinin gelişme ve büyüme için duydukları emek ihtiyacı ve uyguladıkları liberal göç politikaları, Osmanlı'dan bu ülkelere yapılan göçleri teşvikte önemli olmuştur. Çalışmada, Osmanlı tebaasının en yoğunluklu göç ettiği Arjantin, Brezilya, Şili ve Küba ülkeleri ile sınırlandırılmıştır. Göç edenlerin bu uzak kıtayı tercih etmelerindeki nedenler, göç ettikleri yerlere uyumları ve bu yerlerde nasıl karşılandıkları, Osmanlı Devleti'nin ve göç ettikleri ülkelerin bu göçlere yaklaşımları gibi konular üzerinde durulmuştur. Bu çalışma, Osmanlı'nın en yoğun göç verdiği Latin Amerika ülkelerinden Arjantin, Brezilya, Şili ve Küba'ya yapılan göçlerin, nitel bir yaklaşım ve literatür çalışmaları doğrultusunda geliştirilmesinden oluşturulmuştur.

OSMANLI'NIN SON DÖNEMLERİNDE NÜFUS YAPISI

Genel olarak Osmanlı'nın asırlarca yetersiz bir nüfus oranına sahip olduğu ve bunda Osmanlı hayat tarzının rolünün bulunduğu söylenebilir (Tabakoğlu, 2015: 219). Nüfus oranının yetersiz olması durumu ekonomiye, emek faktörünün kıtlığı karşısında toprak faktörünün bol olması şeklinde yansımıştır. Düşük nüfus yoğunluğu, diğer faktörlerin etkisiyle de birleşince, tarım yapılan alanların miktarı da düşük kalmıştır (Çelik, 1999: 53). Bundan dolayı Osmanlı, herhangi bir şekilde gerçekleşen nüfus kaybını önlemeye yönelik tedbirler almaya çalışmıştır. Gerektiğinde, askeri ve caydırıcı tedbirlere de başvurmuştur (Arslan ve Özbay, 2015: 124-125).

Osmanlı sisteminde, tarımsal üretimin ve vergi gelirlerinin düşmesini önlemek amacıyla, ihtiyaç olmadan yer değiştirmeler uygun görülmemiştir (Tabakoğlu, 2015: 262). Aksine, nüfus oranını arttırmaya yönelik politikalar izlenmiştir. Tarım dışı kalan topraklara nüfus aktarımı, dışarıdan içeriye göçleri teşvik etme, konar göçerlerin yerleşik hale gelmesine yönelik uygulanan iskân politikaları yerleşik nüfus oranını artırma amacıyla uygulanmıştır (Arslan ve Özbay, 2015: 125). Öncelikle ihtiyaçların karşılanması amacından hareketle devlet, emeğin istihdamı, nüfusun yerleşimi gibi konuları da içeren müdahaleci uygulamalarda bulunmuştur (Çelik, 1999: 56). Osmanlı'da hem klasik hem de yenileşme dönemlerinde zirai, sanayi, arazi ve emlak üzerine çeşitli sayımlar yapılmıştır. Nüfus sayımı girişimlerinde de bulunulmuş, ancak bu sayımlar ya tamamlanamamış ya da bütün nüfusu kapsayacak şekilde yapılamamıştır (Eldem, 1994: 10). Sayımların yapılmasında Osmanlı'nın öncelikli amacı, askere alım ve vergi toplama potansiyelinin öğrenilmesi olmuştur. Bu sayımlar, yapıldıkları dönem Osmanlı sosyo-ekonomik yapısına dair önemli bilgiler içeren kaynaklardır (Tabakoğlu, 2015: 223).

Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarındaki değişimler ve bu sınırlar içinde Türk asıllı nüfusun yanı sıra Arap asıllı nüfusun da büyük yer tutmasından dolayı, Osmanlı nüfusunun yüzyıllar boyunca nasıl bir değişim geçirdiği konusunda kesin tahminler yapılması güçtür. Osmanlı nüfusunda da savaşlar, salgınlar, göçler, sınırların değişmesi gibi nedenlerle artış ve azalışlar yaşanmıştır. Mevcut görünüm itibarıyla, Osmanlı'da doğal nüfus artışı, dünya

nüfusundaki hızlı artıştan sonra da kalıcı bir artış seyri izlememiştir (Yenal, 2003: 33). Genel olarak bir nüfus azlığının Osmanlı'nın tarihi boyunca var olduğu söylenebilir. 16. Yüzyılda görülen nüfus artışının, diğer dönemlerde yaşanmamasından dolayı bu artış bir istisna olarak değerlendirilebilir. 17. Yüzyıl nüfus artışında durgunluğun başladığı bir yüzyıl olmuştur. Nüfusta kayda değer bir artış ancak 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında yaşanmıştır (Çelik, 1999: 57). Oysaki Avrupa ülkelerinde, 18. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte ve sanayi devrimi sürecinde nüfus, hızla artan bir seyir izlemiştir (Tabakoğlu, 2015: 227). 19. Yüzyıl'daki nüfus artışında, nüfusun kendi doğal artışı dışında, bu süreçte İmparatorluk'tan ayrılan bölgelerden Anadolu'ya, Kırım, Kafkaslar, Balkanlar ve Ege adalarından gelen Müslüman nüfusun göçleri de etkili olmuştur. Bu nüfus hareketleri, Osmanlı topraklarındaki gayrimüslim kesimin nüfus içindeki oranını da düşürmüştür (Pamuk, 2014: 64; 68). Ayrıca Osmanlı Devleti'nde yayılan milliyetçilik akımının etkisiyle bağımsızlığı veya özerkliğini kazanan yeni devletlerin kurulması da gayrimüslim azınlıkların oranını düşürmüştür. Balkan Hristiyanlarının imparatorluktan kopuşu Ermeniler, Müslüman topluluklardan Arnavutlar, Kürtler, Araplar gibi toplulukları da bağımsızlık konusunda cesaretlendirmiştir (Karpat, 2010: 123).

Osmanlı'da nüfus, etnik ve dini açıdan oldukça çeşitlilik gösteren bir yapıda olmuştur. Osmanlı topraklarındaki Rum, Ermeni, Bulgar, Arnavut, Sırp, Türk, Kürt, Yahudi, Arap, Müslüman, Hristiyan, Musevi varlığı bu çeşitliliğin göstergesi niteliğindedir. Etnik ve dini azınlıklar, ülkenin iktisadi hayatında önemli bir yere sahip olmuşlardır. Rumeli ve çoğunlukla Batı Anadolu'daki büyük şehirlerde yerleşmiş olan Rumlar, toptan ve perakende ticaret, ithalat ve ihracatın yanı sıra halıcılık ve ipekçilik gibi iktisadi faaliyetlerde bulunmuşlardır. Ermenilerin ise, İstanbul'da yaşayan kısmı ticaret ve küçük sanatlarla uğraşırken, Doğu Anadolu'da yaşayan kısmı ise ticaret haricinde tarımla da uğraşmışlardır. Diğer etnik ve dini gruplara göre sayıca az olmakla beraber Museviler ise, iktisadi faaliyetlerin her alanına nüfuz ettikleri gibi idareyle ilgili birçok kilit mevkide de yer almışlardır (Eldem, 1994: 16-17). Müslüman Osmanlı elit sınıfı ise, ticari ve sınaî faaliyetleri küçük görme eğilimlerinden dolayı çoğunlukla askeri, dini ve kamu hizmeti ile ilgili mesleklerde çalışmayı tercih etmişlerdir. Avrupa'daki, varlık yoluyla siyasal güç kazanma yaklaşımı, Müslüman Osmanlı elitinin değer anlayışında, siyasal güç yoluyla varlık edinme yaklaşımı şeklinde tezahür etmiştir. Yoksul Türk köylüsünün ise tarımsal faaliyetlerden başka bir seçeneği olmamıştır (Yenal, 2003: 38).

Ekonomisi tarıma dayanan Osmanlı'da faal nüfusun çoğunluğunu, 19. yüzyılın ikinci yarısında da tarım kesimi oluşturmuştur. Bu dönemde göçlerle gelen nüfus da savaşlarla azalan ülke nüfusunu ikame etmiş ve gelen göçmenlerin büyük çoğunluğu da tarımsal alanda istihdam edilmişlerdir (Tabakoğlu, 2015: 345-346). Osmanlı Devleti'nin kentsel iktisadi yaşam, ticaret ve sanayi alanlarında ağırlık gösteren azınlıklar ve yabancılar ayrıca, 19. yüzyılın sonları itibarıyla Batı Anadolu'da gelişmeye başlayan pamuk ve tütün tarımında da varlık göstermişlerdir. Ancak Birinci Dünya Savaşı sürecindeki Türkleştirme çabaları, yeni Türkiye devletinin kurulması ve nüfus mübadelesi ile ilgili anlaşmaların bir sonucu olarak azınlık ve yabancıların ülkeden ayrılmaları, zaten yeterli olmayan teknik ve mesleki yetenek birikiminde önemli bir kayba yol açmıştır (Yenal, 2003: 24). Bununla birlikte, Osmanlı'ya gelen göçmenler arasında refah düzeyi yüksek topluluklardan göç edenlerin önemli bir bölümünün de ülkeye, sermaye ve beceri aktarımında buldukları söylenebilir (Karpat, 2010: 162).

OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMLERİNDE LATİN AMERİKA ÜLKELERİNE YAPILAN GÖÇLER

Osmanlı'nın İçeriden Dışarıya Yapılan Göçlere Yaklaşımı

19. yüzyıl Osmanlı nüfusuna yönelik değerlendirmelerde dikkate alınması gereken üç temel süreç bulunmaktadır. Bunlar; içeriden dışarıya, dışarıdan içeriye doğru göçler ve nüfusun kendi iç dinamikleridir (Pamuk, 2014:64). Osmanlı'da da kitlesel göçlerin yaşandığı dönemlerde diğer ülke nüfuslarını da harekete geçiren itici ve çekici faktörlerin etkisiyle içeriden dışarıya göçler yaşanmıştır. İtici faktörler içinde ekonomik fırsat eşitsizliği, demografik büyüme, yaşam standartlarının düşük olması, siyasal baskılar yer alırken, çekici faktörlerin en başında ise Osmanlı nüfusu ile göç alan ülkelerin nüfusları arasındaki gelir farklılığı gelmiştir (Genç, 2017: 517). Birinci Dünya Savaşı öncesinde artış gösteren Osmanlı'dan dışarıya göçler, özellikle de büyük kentlerde, vasıflı işçi ücretlerini arttırıcı bir etkide bulunmuştur. Osmanlı'da dışarıdan içeriye yapılan göçler ise, içeriden dışarıya yapılan göçlerden daha fazla yoğunluk göstermiştir (Pamuk, 2014: 64). Ayrıca Osmanlı'nın son dönemlerindeki hem içeriye olan göçler hem de dışarıya olan göçler, ülkenin gayrimüslim nüfus oranında önemli bir düşüşü de beraberinde getirmiştir (Çelik, 1999: 107).

Osmanlı'da, içeriden dışarıya yapılan göçlere sıcak bakılmamıştır. Bunda, Osmanlı'dan dışarıya göç edenlerin askeri, siyasi, iktisadi, idari ve insan kaynağı açısından rakip devletleri güçlendireceği düşüncesi etkili olmuştur (Arslan ve Özbay, 2015: 143). Dolayısıyla devlet, dışarıya yapılan göçler konusunda uzunca yıllar yasaklayıcı bir tavır sergilemiştir. Göçlerle ülke nüfusunun ve dolayısıyla vergi gelirlerinin azalması durumu devlet için endişe verici olmuştur. (Çiçek, 2012: 71). Özellikle de gayrimüslim Osmanlı tebaasındaki dışarıya göç temayülünün, Müslüman

gençleri askerlik vazifesindeyken dahi firar ederek yurt dışına çıkmaya yönlendirdiği konusundaki endişeler çeşitli yazışmalara da yansımıştır (Cingöz, 2013: 47). Ayrıca bu göçler, Osmanlı resmi çevrelerinde ülkenin yurt dışındaki imajı açısından da bir olumsuzluk olarak görülmüştür. Bunda, göç edenler arasında alt sınıflardan vatandaşların da olması ve gittikleri ülkede Osmanlı'nın saygınlığını zedeleyecekleri düşüncesi etkili olmuştur. Ayrıca bu göç edenlerin uyruk değiştirip sonradan geri dönmeleri halinde gittikleri yerde edindikleri statülerinden dolayı, yabancılara sağlanan ayrıcalıkları talep etmeleri ve Osmanlı tebaasının yükümlülüklerinden azade olmaları gibi bir durumun oluşması da istenmemiştir. Osmanlı resmi makamları tarafından göçleri önleme konusunda etkili çözümler üretilmemiştir (Çiçek, 2012: 71-72). Göç edenlerin Osmanlı uyruğundan çıkmaları istenmediği için, gittikleri ülkenin vatandaşlığına geçenlerden, kendi ülkelerine tekrardan dönmek isteyenlerin, vatandaşlığına geçtikleri ülkenin pasaportu ile ülkeye girmeleri yasaklanarak, bu yöndeki girişimler önlenmeye çalışılmıştır (Kavas, 2016: 223).

Osmanlı'nın dışarıya yapılan göçlere yasaklayıcı bakış açısı, devletten izin alınmadan, firar yolu ile yapılan göçleri arttırmıştır. Ticaret amacıyla giden az bir kısım, pasaport alma suretiyle göç etmişlerdir (Genç, 2017: 508). 19. Yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında yoğunluk gösteren firar yolu ile Amerika'ya gidişlerde, liman kentlerinin önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Buna bir örnek Mersin Limanı'dır. Özellikle Suriye'den, Lübnan'dan, İskenderun'dan Amerika'ya yapılan göçlerde Mersin Limanı, önemli bir hareket noktası olmuştur. Arşiv belgelerinde, firar yoluyla Amerika'ya göç edilmesine dair pek çok kayıt bulunmaktadır. Belgelere göre, Amerika'ya gitmek isteyen kadınlı erkekli gruplar (Harput Ermenileri gibi), simsarlar aracılığıyla Mersin Limanı'na getirilmiş ve sandallarla liman açıklarında demirleyen Avrupa bandralı gemilere bindirilerek Osmanlı sınırları dışına çıkarılmışlardır. Belgelere göre, ticaret amacıyla bu kıyılara kesintisiz bir şekilde gelip giden İngiliz, Fransız, İtalyan, İspanyol, İsveç-Norveç bandralı gemiler bu bölgelerden kaçak yolcu taşımacılığına aracılık eden ülkeler arasında yer almışlardır (Doğan, 2016: 1106-1108).

Osmanlı'dan dışarıya göç sürecinde, göç etme isteğinde olan insanların ellerindeki her şeyin alınarak, simsarlar tarafından kandırıldıklarını gösteren durumlar, pek çok arşiv belgesine yansımıştır (Cingöz, 2013: 65-66). Örneğin, kimi zaman Amerika'nın almadığı Suriyeli yolcular, geri götürme masrafından kaçınan bazı seyahat şirketleri tarafından, Meksika ve Arjantin limanlarının kendilerine ABD'nin bir parçası gibi tanıtılması ve bu ülkelere bırakılmaları suretiyle dolandırılmışlardır (Baycar, 2016: 9)

Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Latin Amerika'ya Yapılan Göçler

ABD ve Latin Amerika ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmaları öncesinde tüm kıta "Amerika" olarak adlandırılırken, 19. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle, "Amerika ve Latin Amerika" şeklinde bir ayrışma oluşmuştur. "Latin Amerika" terimi özellikle, Anglo-Sakson ve Protestan Kuzey Amerika ile Latin dillerin konuşulduğu Katolik Amerika coğrafyasını, siyasi ve kültürel açıdan ayırmak için kullanılır hale gelmiştir. İspanyol ve Portekizliler, "Latin Amerika" terimine karşı "İberoamerikan" terimini kullansalar da bu terim, "Latin Amerika" terimi kadar yaygınlık kazanamamıştır. Günümüzde, İspanyolca ve Portekizce konuşulan ülkeler bazında, 19 ülke Latin Amerika tanımı içinde yer almakta olup İspanyolca konuşan ülkeler olarak; Arjantin, Bolivya, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, El Salvador, Guatemala, Honduras, Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Meksika, Nikaragua, Panama, Paraguay, Peru, Şili, Uruguay ve Venezuela, Portekizce konuşulan tek ülke olarak ise Brezilya, "Latin Amerika" kapsamına girmektedir (Zelan, 2021: 45-46).

Latin Amerika ülkelerinin birçoğunun 19. yüzyıl başlarında bağımsızlıklarını kazanmaya başlamalarının öncesinde, 18. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti, bir gerilemiş içinde olduğunu ve önlemler alması gerektiğini anlamaya başlamış ve modernleşmeye yönelik adımlar atmaya, Avrupa karşısında güçlü durmaya, yayılan milliyetçi ayaklanmalar neticesinde toprak kaybetmemeye çalışmıştır. Bu doğrultuda askeri, siyasi ve iktisadi açıdan var olan zayıflıkları giderebilmek amacıyla diplomasi faaliyetlerine verilen önem artırılmış ve 19. yüzyılın sonları itibariyle, Osmanlı dış ilişkilerini nitelik ve nicelik yönünden geliştirme çabaları içinde olunmuştur (Erdem, 2012: 322). Osmanlı Devleti'nin, Latin Amerika ülkeleri ile ilişkiler kurmaya başlaması da bu çabaların bir neticesi olarak görülebilir (Kaygusuz, 2012: 279).

Osmanlı ve Latin Amerika ülkeleri arasındaki ilk resmi ilişkiler, Latin Amerika sömürgelerinin bağımsızlıklarını kazanmaları sonrasında gelişmeye başlamıştır. Ancak Osmanlıların Amerika kıtasına dair bilgilerinin daha erken dönemlere dayandığı söylenebilir. Hatta Osmanlılar, bu kıtanın ilk keşfiyle birlikte yeni kıtadan haberdar olmuşlardır. Nitekim, Piri Reis'in keşiften yaklaşık 21 yıl sonra çizdiği ve Güney Amerika kıyılarını son derece doğru bir şekilde gösterdiği dünya haritasının varlığı, keşfedilen bu yeni kıtadan Osmanlı'nın da haberdar olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir (Zelan, 2021: 48).

19. Yüzyıl, Osmanlı ve Latin Amerika ülkeleri arasındaki ilişkiler açısından hem nüfus hem de diplomasiyle ilgili olarak önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu ülkelerin günümüzdeki sınırlarını şekillendiren önemli siyasal

değişimler de bu yüzyılın başlarından itibaren gerçekleşmiştir. Osmanlı'nın bölgeye olan ilgisi de özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artmaya başlamıştır (Zelan, 2021: 52). Bu ilgi artışının temelini ise Osmanlı'dan Amerika kıtasına yapılan göçler oluşturmuştur. Latin Amerika ülkelerinin emek gücü ihtiyacından dolayı göçmen kabul etmeleri, 19. yüzyılın sonları itibariyle Osmanlı'dan da bu ülkelere göçü teşvik etmiştir (Kaygusuz, 2012: 279). Ekonomik ilerleme amacıyla olan Latin Amerika ülkeleri dış göçü teşvik edici uygulamalarda bulunmuşlardır. Dolayısıyla hem Avrupa ülkelerinden hem de Osmanlı'dan bu ülkelere yoğun göçler yaşanmıştır (Tuncer ve Zengin, 2020: 307). Ancak bu dönemlerde Osmanlı'dan Amerika'ya yapılan göçlerin, Avrupa'dan Amerika'ya yapılan göçlere nispeten oldukça düşük bir oranda olduğu söylenebilir (Çelik, 1999: 106).

Genel olarak, 19. ve 20. yüzyıllarda Osmanlı hakimiyetindeki topraklardan Kuzey ve Güney Amerika'ya yapılan göçler veya göç eden topluluklar için "Câliye" terimi kullanılmıştır. Sonraları bu terim Müslümanların Amerika kıtasına ve Orta Amerika adalarına yaptıkları göçleri de kapsamıştır. Günümüzde ise bu terim sadece, Amerika'ya göç eden Müslümanlar için kullanılır hale gelmiştir (Karpat, 1993: 34-35).

Osmanlı topraklarından Amerika'ya yapılan ilk göçlerin 1820 yılı ve özellikle de 1860'lar sonrası başladığı bilinmektedir (Karpat, 1993: 35). Göçler çoğunlukla, o dönemlerdeki adıyla Biladü's Şam, yani günümüz Suriye, Ürdün, Lübnan ve Filistin bölgelerinden yapılmıştır. Göç edenlerin çoğunluğunu ise Hıristiyan Araplar ve Müslümanlar oluşturmuştur. Biladü's Şam'dan ayrıca Dürzi, Yahudi ve Ermeni nüfustan da göçler yaşanmıştır (Tuncer ve Zengin, 2020: 305). Makedonya, Arnavutluk, Trakya da Osmanlı'nın göç verdiği yerlerdendir (Genç, 2017: 508). Ayrıca İstanbul, Anadolu ve Ege adalarında yaşayan Rum ve Ermeni bir miktar nüfusun da Kuzey ve Güney Amerika'ya göç etmiş oldukları bilinmektedir (Pamuk, 2014: 64).

Bahsedildiği üzere, göç hareketlerinde genel olarak iktisadi, siyasi, dini, toplumsal pek çok iten ve çeken faktör rol oynamaktadır. Zamana göre değişiklik görülse de Osmanlı'dan Amerika'ya göçlerin sebeplerini de bu faktörler oluşturmuştur. Göç edenler arasında eğitimlisinden eğitimsizine, fakirinden zenginine kadar çeşitli kesimlerden insanlar yer almıştır. Ekonomide yaşanan darboğazlar, yatırımlardaki yetersizlikler, geleneksel sanatların gittikçe gerilemeye başlaması, filoksera adlı bir hastalıktan dolayı Lübnan'da bağların kuruması, ipek böcekçiliğini sekteye uğratan bir hastalığın ipek sanayisini olumsuz etkilemesi gibi yerel sebeplerin yol açtığı fakirlik ve işsizlik, göçlerin temelini oluşturmuştur. 1911 yılında, İttihat ve Terakki hükümetinin askerliği, Hıristiyanlara da mecburi kılması da özellikle Suriye ve Lübnan'dan yapılan göçleri arttırıcı bir etkide bulunmuştur (Karpat, 1993: 35). Osmanlı topraklarında yapılan misyonerlik faaliyetleri de bu göçlerde etkili olmuştur. Çeşitli kurumlar aracılığıyla sürdürülen misyonerlik faaliyetleri gayrimüslimlere yönelik olsa da zamanla Müslüman nüfusu da etkilemiştir (Tuncer ve Zengin, 2020: 307-308). Amerika'da işçiye olan ihtiyaçtan dolayı yevmiyelerin çok yüksek olması ise göçü çekici kılan başlıca etmenlerden biridir. Amerika'ya göç edip bir süre orada para biriktirerek yurda geri dönenlerin hayat standartlarındaki değişim, bu kişilerin çevrelerindeki de Amerika'ya göçe teşvik edici bir etkide bulunmuştur (Karpat, 1993: 35).

Osmanlı göçmenler, göç ettikleri yerlerde çoğunlukla ticaret, sanayinin çeşitli dalları, dergicilik ve gazetecilik gibi alanlarda faaliyette bulunmuşlardır. Yerleşik ticaretin dışında, seyyar satıcılık da önemli bir faaliyet alanı olmuştur. Büyük bir kısmı Arapça olarak yayımlanan gazetelerin her biri farklı bir dini gruba ait olup, özellikle de göçmenlerin yoğunlukta olduğu Rio de Janeiro, Sao Paulo, New York ve diğer bazı şehirlerde basılmışlardır (Genç, 2017: 508). Yayımlanan bazı gazetelerde Osmanlı aleyhine yazılara da yer verilmesi nedeniyle, Osmanlı yönetimi bu gazetelerin Osmanlı sınırlarından girişlerinin yasaklanması kararı almıştır. Arjantin, Buenos Aires'te Arapça olarak yayımlanan "*ez-Zaman ve Hüsnü'l-Fetât*" gazetesi; Brezilya, Rio de Janeiro'da yayımlanan "*el-Hamra, İstiklâl, el-Efkâr, Amerika ve Feta'l-Benân ve el-Emniyyetül-Arab*" bu gazetelerden bazılarıdır (Kavas, 2016: 221-222).

Tahminlere göre; 19. yüzyılın ilk yarısı itibariyle başlayan ve I. Dünya Savaşı sonrasında da devam eden bu göçler süresince, bir milyondan fazla Osmanlı vatandaşı Latin Amerika'ya göç etmiştir (Tuncer ve Zengin, 2020: 305). Amerika Birleşik Devletleri İstatistik Dairesi verilerine göre, 1869-1915 arasında Anadolu ve Suriye'den Brezilya, Arjantin, Meksika ve Küba gibi Latin Amerika ülkelerine göçler yaşanmıştır (Karpat, 1993: 35). Literatürde yer alan bazı çalışmalara göre göç alan ülkeler arasında Şili, Uruguay, Kolombiya, Peru gibi Latin Amerika ülkeleri de yer almıştır (Baycar, 2008; Cingöz, 2013; Kavas, 2016; Genç, 2017; Tuncer ve Zengin, 2020).

Osmanlı'dan Latin Amerika'ya göç edenler, Osmanlı pasaportu kullandıkları için din ve etnisite ayrımı yapılmaksızın "Los Turcos" (Türkler) "El Turco" (Türk) olarak adlandırılmışlardır (Kavas, 2016: 228; Zelan, 2021: 56). İlk başlarda, yerliler ve siyahlara yönelik kategorilendirme El Turcolar için yapılmasa da "beyaz" olarak da görülmemişlerdir. Sonraları ise Arjantin, Şili, Brezilya gibi ülkelerde, "extanjero" (istenmeyen yabancı) ve "pernicioso" (ziyankâr) ifadeleri kullanılır olmuş, bu durum Osmanlı göçmenleri kimi zaman kimliklerini gizleme durumunda bırakmıştır (Tuncer ve Zengin, 2020: 312). Bunun dışında resmi evraklarda Osmanlı göçmenleri, "arabes" ve "sirios" olarak da adlandırılmışlardır (Genç, 2017: 508).

Osmanlı arşiv belgeleri, Osmanlı otoritelerinin, Amerika kıtasına yapılan göçler nedeniyle bu coğrafyadaki ülkelerde hatırı sayılır bir Osmanlı nüfusunun varlığından haberdar olduklarını göstermektedir (Çiçek, 2012: 73). Bahsi geçen dönemlerde Osmanlı'nın bu kıtaya uzak ve önemsiz bir bölge olarak bakmadığı, ciddiyle yaklaşmış olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Osmanlı vatandaşlarının bu bölgeye yerleşmeye başlaması, Osmanlı yönetiminin bölgeye olan ilgisini artırıcı bir etken olmuştur (Kutlu, 2012: 31-32). Meksika da dahil, Arjantin, Peru, Uruguay, Şili, Kolombiya gibi Latin ülkelerine, Osmanlı tebaasından göç edenlerin sayıca artması ve bu göçmenleri koruyacak konsolosların bulunmaması, devleti göç edilen bu ülkelerin gerekli şehirlerine konsolosluk kurulması kararına yöneltmiştir (Kavas, 2016: 223). Ancak karşılıklı ilişkilerin başlangıcı konusunda, talepkâr olan tarafın çoğunlukla Latin Amerika ülkeleri olduğu ve Osmanlı'nın bu talepler doğrultusunda hareket ettiği söylenebilir. İlişkilerin resmiyet kazanması yönünde Osmanlı Devleti ile bir ticaret anlaşması yapma talebinde bulunan ilk Latin Amerika ülkesi Brezilya olmuştur (Zelan, 2021: 53). Diğer bazı Latin Amerika ülkeleri de benzer taleplerde bulunmuşlardır.

Osmanlı'dan Arjantin'e Yapılan Göçler

19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında, Osmanlı ve Arjantin arasındaki ilk ilişkiler Arjantin, İspanya'ya karşı bağımsızlığını kazanmış genç bir cumhuriyetken Osmanlı ise, yüzlerce yıl hakimiyet sürmüş yorgun bir imparatorlukken gelişmeye başlamıştır (Cingöz, 2013: 23). Yeni kurulan ve kalkınmaya çalışan Arjantin Cumhuriyeti'nin dış ticaret hacmindeki artışlar bu devleti, yabancı ülkelerle siyasi ve ticari ilişkilerini geliştirmeye sevk etmiştir. Bu doğrultuda Arjantin, farklı Avrupa ülkeleriyle olduğu gibi Osmanlı Devleti ile de siyasi ve ticari ilişkiler kurmaya yönelmiştir. Gerileme süreci yaşayan Osmanlı Devleti de yenileşmeye yönelik çabalar içinde olduğu için, dışarıyla ilişkiler büyük önem arz etmiştir (Atakan, 2012: 3). Bu iki ülke ilişkilerinin esasen, ikisinin de var olma mücadelesi içinde oldukları bir dönemde başladığı söylenebilir.

21 Temmuz 1870 tarihinde, Arjantin'in Paris Büyükelçisi Balkari, Osmanlı yönetimine bir mektup yazmış ve ülkesinin, bazı Osmanlı şehirlerinde konsolosluk açma isteğine yönelik talebini bildirmiştir. Bu mektup, iki ülkenin ilişki geliştirmeye başlamasında önemli bir rol oynamıştır. 1872 yılında imzaladıkları ilk ticaret anlaşması, iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine yönelik atılan ilk adımı oluşturmuştur. On beş maddelik bu anlaşmada genel olarak, iki ülke arasındaki dostluğun devamını sağlamaya, karşılıklı haklar verilerek deniz ticaretinin ve serbest dolaşımın rahatlıkla yapılabilmesine, Osmanlı sınırları içinde yaşayan Arjantinliler ve Arjantin sınırları içinde yaşayan Osmanlıların siyasi ve iktisadi açıdan korunmalarına, her iki ülkenin konsoloslarının diğer ülke konsoloslarının sahip olduğu izin ve imtiyazlara sahip olmalarına yönelik bazı hükümlere yer verilmiştir. 1900 Yılı itibariyle başlayan ve iki ülkenin Roma temsilcilerince yürütülen Konsolosluk açılması çalışmalarının sonuçlanması on yıl kadar bir süreyi bulmuştur. Nihayetinde, Osmanlı ve Arjantin Roma Büyükelçilikleri tarafından hazırlanan taslak antlaşma metni, 1909 yılında ilgili ülkelerin yetkilileri tarafından onaylanarak imzalanmıştır (Atakan, 2012: 4-5). Kısa bir süre sonrasında Osmanlı Devleti, Lübnan asıllı Dürzi bir aileden gelen, Fransa ve Brüksel'de konsolosluk deneyimi bulunan Emir Emin Arslan'ı, Arjantin büyükelçiliğine atamıştır (Tuncer ve Zengin, 2020: 311).

Arjantin'e yapılan ilk göçler, önce Osmanlı toprağı iken sonradan Fransız yönetimine giren Suriye ve Lübnan'dan yapılmıştır. Arjantin'e Türk pasaportu ile giren bu göçmenler Müslüman, Hristiyan ve diğer dinlerden olup genelini ise kırsal kesimden gelenler oluşturmuştur. Arjantin'e ilk girişleri, Buenos Aires Limanı'ndan olmuştur. 1891-1926 yılları arasındaki Arjantin devlet istatistiklerine göre; 1891-1900 tarihleri arasında Arjantin'in göç aldığı ülkelere gelenlerin oranları: %65,66 İtalyan, %20,31 İspanyol, %3,95 Fransız, %2,69 Rus, %1,79 Türk ve %5,60 diğer ülkelere göçler şeklindedir (Atakan, 2012: 3). Görüldüğü üzere Türkler, göç eden nüfus oranı olarak, diğer milletlere göre beşinci sırada yer almaktadır.

Farklı kaynaklarda, Arjantin'e göç edenlerin farklı yıllardaki miktarlarına yönelik veriler yer almaktadır. Bir kaynaktan, 1887-1913 yılları arasında Osmanlı'dan sadece Arjantin'e 131.000 kişinin göç ettiği ve göçmenler içinde bekâr olanların oranının evli olanlara oranla daha yüksek olduğundan bahsedilmiştir (Tuncer ve Zengin, 2020: 308). 1908 yılında Buenos Aires'teki Osmanlı göçmenlerin miktarı konusunda bir rapor sunan eski nahiye müdürü Habibullah Efendi, 60.000'lere varan bir göçmen nüfusun bulunduğundan bahsetmiştir. Osmanlı'nın Arjantin'deki ilk konsolosluğunu Emir Emin Arslan Bey ise sunduğu bir raporda, 1911 yılı itibariyle Buenos Aires'teki Osmanlı göçmen sayısını 13.605 olarak belirtmiştir. 1912 yılına ait, Dahiliye ve Hariciye Nezaretleri arasındaki bir yazışmada ise, Arjantin'deki Osmanlı göçmen miktarı ile ilgili olarak 100.000 kişinin varlığından bahsedilmiştir (Baycar, 2008: 57-58).

Kalkınma ve büyüme amacıyla olan Arjantin Cumhuriyeti'nde, sanayileşen Avrupa'dan gelen göçmenlere daha sıcak bakılmıştır (Cingöz, 2013: 56). 1890 yılında Arjantin'de yayınlanan bir raporda Suriyeli Arap göçmenler ile ilgili olarak şu değerlendirmelere yer verilmiştir; "*Suriyelilerin kendilerine has görünüşleri vardır. Hepimiz onların sokaklarımızda sefil yürüdüklerini, kapıdan kapıya gezdiklerini ve ellerindeki malları sürüklediklerini görürüz.*"

Bazıları bu ticareti şehir merkezlerinde yaparken bazıları uzak yerlere kadar giderek risk almaktadır. Bu tüccarların çoğu, nispeten büyük sermayeyle iş yapan küçük esnaflardır. Küçük bir gözlemden sonra onların ticari olarak bir değer taşımadıkları kolayca anlaşılır. Suriyeli göçmenlerin tüketici olarak rolü minimumdur ve üretici olarak oynadığı rol yoktur. Bu anlamda onların çalışması- faydalı olmaktan çok- aşırı rekabet ile sonuçlanan ve birçok soruna sahip küçük esnaflar olacakları sonucu çıkartılabilir.” (Tuncer ve Zengin, 2020: 310-311). Böyle bir bakış açısı da bulunmakla birlikte, ülkenin ziraat ve ziraat endüstrisindeki gelişimi için, ziraat işlerinde deneyimli Ortadoğulu göçmenler de ülkeye kabul edilmiştir (Cingöz, 2013: 56).

Latin Amerika ülkeleri nezdinde bakıldığında Osmanlı’dan Arjantin’e yapılan göçler, kısmen Suriye’nin iç kesimlerinde yaşayanlar ve çoğunlukla da Lübnanlılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Arjantin Cumhuriyeti’nde, Osmanlı’dan gelen göçmenler, etnik ve coğrafi farklılıkları belirtilmeksizin, “Turkish” (Türk) olarak kaydedilmişlerdir. 1900’lü yılların başlarına kadar Suriye’den gelen Osmanlı göçmenler Arjantin makamlarınca “Turcos” kategorisine dahil edilmişlerdir. Oysaki Osmanlı’dan Arjantin’e göç edenlerin çoğunluğunu Türkler değil, Maruni Araplar oluşturmuştur (Baycar, 2016: 11-12).

Osmanlı’dan Brezilya’ya Yapılan Göçler

Brezilya da Osmanlı Devleti’nden göç alan Latin ülkelerinden biridir. Brezilya’daki bazı gelişmelere yönelik 1807 yılına ait bir rapor, Osmanlı arşiv kaynaklarında Brezilya ile ilgili en erken tarihli belge niteliğindedir. Bu raporla yönetime, Fransız kuvvetleri tarafından Portekiz Krallığı’nın işgali üzerine, Portekiz Kralı’nın henüz bağımsızlığını kazanmamış olan Brezilya’ya kaçışına yönelik bilgiler iletilmektedir. 19. yüzyılın başlarında, Brezilya ile ilgili böyle bir raporun varlığı, Osmanlı Devleti’nin Brezilya ile olan mesafeye karşın bu coğrafyaya ilgisiz olmadığını göstermektedir. (Kutlu, 2012: 31).

Brezilya, 16. yüzyıldan 19. yüzyıl başlarına kadar Portekiz’in sömürgesinde kalmış, Portekiz’den bağımsızlığını ise 7 Eylül 1822 tarihinde kazanmıştır (Temel, 2002: 168). Yeraltı ve yerüstü zengin kaynaklara sahip olmasına rağmen Brezilya, bağımsızlığını kazandığı 1822 yılında bazı büyük çiftlik sahipleri ve bazı tüccarlar dışında yoksul bir halka sahip bir konumda olmuştur. 1834 yılında gerçek bir parlamenter rejime geçen Brezilya, 1840 yılı itibariyle ise iktisadi gelişme politikası uygulamaya başlamıştır. Yoğun işgücü ihtiyacı dolayısıyla, ülkeye yönelik göçleri destekleyici bir yaklaşımda olmuştur. Göçmenlerin gelmesiyle hem nüfusu artmış hem de tarım ve ticaret sektöründe önemli gelişmeler kaydetmiştir. 1914 yılı itibariyle Latin Amerika’daki en gelişmiş ülke olarak görülmesi, Brezilya’nın izlediği göçmen politikasında başarılı olduğunun bir göstergesi olarak nitelenebilir (Temel, 2009: 135).

Osmanlı Devleti-Brezilya arasındaki ilk resmi ilişkilerin 1858 yılında karşılıklı olarak imzalanan ticaret anlaşması ile başladığı söylenebilir. Böyle bir anlaşma talebinin gündeme gelmesi, Brezilya’nın Londra Ortaelçisinin, Osmanlı’nın Londra sefirine, Osmanlı Devleti’nin Portekiz ile daha önceden imzaladığı ticaret anlaşmasına benzer bir anlaşmanın kendi ülkesiyle de yapılması talebiyle söz konusu olmuştur. Osmanlı Devleti de bu talebe, Brezilya’nın Güney Amerika’nın en büyük ülkesi olduğu ve böyle bir anlaşmanın Osmanlı ticaretine de faydalı olacağını bildirerek olumlu yaklaşmıştır. Hazırlık aşamalarının tamamlanmasıyla iki ülke arasındaki ilk ticaret anlaşması 5 Şubat 1858 tarihinde imzalanmıştır (Genç ve Bozkurt, 2010: 84). Böylece, Osmanlı Devleti-Brezilya arasındaki ilk ilişkiler, “Osmanlı-Brezilya Dostluk, İkamet, Ticaret ve Seyr-i Sefain Antlaşması” ile resmen başlamıştır. 10 yıllığına imzalanan bu anlaşmada, 11 madde ve bir sonuç yer almıştır. Osmanlı Devleti bu anlaşmada, daha önceden anlaşma imzaladığı diğer devletlere tanıdığı hakları Brezilya’ya da tanımıştır. Anlaşmanın serbest ticaret anlayışına dayanması ve geniş haklar tanımaya rağmen Osmanlı’da bulunan Brezilya vatandaşı Brezilya’da bulunan Osmanlı vatandaşına göre oldukça düşük bir oranda kalmıştır. İkili ilişkiler açısından bakılırsa, Brezilya-Osmanlı Devleti arasındaki iktisadi ilişkiler, Avrupa ülkeleriyle kıyaslanırsa çok fazla gelişmemiştir. Bahsi geçen anlaşma, taraflardan herhangi biri fesih yoluna başvurmadiği için, Osmanlı Devleti’nin 7 Şubat 1912’de anlaşmayı tek taraflı olarak feshetmesine kadar yürürlükte kalmıştır (Temel, 2002: 168; 171). Osmanlı Devleti’nin anlaşmayı feshetmesinde, bu anlaşmanın Osmanlı tebaasının hukuki haklarını ve devletin menfaatlerini koruyamaz hale geldiği düşüncesi etkili olmuştur (Genç ve Bozkurt, 2010: 84).

Osmanlı Devleti’nden Latin Amerika ülkelerine yönelik göçlerde Brezilya’ya özellikle Suriye’nin iç kısımlarından göçler yaşanmıştır (Baycar, 2016: 12). Suriye’nin yanı sıra, Lübnan ve Filistin’den de göçler yaşanmıştır (Temel, 2009: 126). 1888 yılında Brezilya’da, kölelik resmen kaldırılmış ve bu durum tarımsal alanda önemli ölçüde emek açığı doğurmuştur. Devletin izlediği göç politikası doğrultusunda bu açık, dışarıdan göçle gelen işgücüyle kapatılmaya çalışılmıştır (Genç ve Bozkurt, 2010: 84). Brezilya hükümeti, ülke açısından kahve tarım ve ticaretinin önemi dolayısıyla, ülkeye tarım işçisi, çiftçi getirmeye çalışarak kahve ihracatını arttırmayı amaçlamıştır. Bu amaçla, Avrupa’da çeşitli propaganda faaliyetleri, Brezilya lehine, kahveye ilişkin bilimsel toplantılar, konferanslar verdirtme, gazetelerde ilanlar yayınlama şeklinde pek çok girişim içinde olmuştur. Brezilya’ya gelecek çiftçilerin yol masrafinin karşılanmasından, ücretsiz tarım aleti sağlanacağına, toprak dağıtılacağına kadar pek çok vaatte

bulunması da bu girişimlerdenidir (Temel, 2009: 126). Ülkeye girişte pasaport zorunluluğunun olmaması, hüviyeti gösteren resmi bir belgenin yeterli görülmesi, ülke vatandaşlığına geçilmesinde ve pasaport verilmesinde dahi herhangi bir engel ile karşılaşılmasının Brezilya'ya göçü daha cazip hale getirmeye çalıştığı uygulamalardanidir (Genç ve Bozkurt, 2010: 74). Brezilya'nın Osmanlı Devleti'nde bulunan Mansure, Tanta, Kahire ve Yafa konsoloslukları da dini ve etnik farklılıkları kullanmak suretiyle, Ortadoğu'dan Brezilya'ya göçü teşvik edici çalışmalarda bulunmuşlardır (Temel, 2009: 126). Genel göç trendi içinde Brezilya, diğer göç alan ülkelerden ABD ve Arjantin'den sonra üçüncü sırada yer almış olup, Osmanlı vatandaşlarının da yoğun olarak göç ettikleri Latin Amerika ülkelerinden biri olmuştur (Genç ve Bozkurt, 2010: 84).

Brezilya'ya Avrupalı göçmenlerin sevinde, hükümetler ve taşıyıcı şirketler Brezilya'ya ne kadar göçmenin ne şekilde sevk edileceğine, hangi şehirlere gideceklerine yönelik planlamalar yapmışlardır. Osmanlı göçmenlerine yönelik böyle bir planlama olmadığı için, Osmanlı göçmenleri yolculukları esnasında da varmaları sonrasında da sıkıntılar yaşamışlardır. Dillerini, adetlerini bilmedikleri yeni bir yere göçleri hem yolculuk esnasında hem de sonrasında bazı dolandırıcılıklara maruz kalmalarına yol açmıştır. Osmanlı Hükümeti yaşanan mağduriyetler karşısında Arapça, Türkçe ve Fransızca öğütlerin bulunduğu broşürler bastırarak göçmen acentelerine ve nakilde vasıta olan vapurlara asılmasını sağlayarak bu konuda tedbir almaya çalışmıştır (Temel, 2009: 128).

1878 tarihinde, Osmanlı Devleti'nin Brezilya'da henüz bir konsoloslugu olmadığı için, buradaki vatandaşların sorunlarının çözülmesinde Washington sefaretini faaliyette bulunmuştur. Ancak Fransa'nın bu durumdan yararlanarak, özellikle Brezilya'daki Suriye ve Lübnanlı gayr-i Müslim Osmanlı vatandaşları üzerinde nüfuz kurmaya çalışması, Rio de Janeiro'daki Fransız konsolosluginun Brezilya'ya göç etmiş olan Suriyelileri himayesi altına aldığı ilan etmesi Osmanlı Devleti'ni oldukça rahatsız etmiştir. Ayrıca, talep edenlere Fransız pasaportunun veriliyor oluşu da pasaportsuz bir şekilde firar eden Osmanlı vatandaşlarının, Fransız pasaportuyla, Fransız vatandaşı gibi ülkeye girebilecek olmaları durumu da Osmanlı için rahatsızlık verici olmuş ve hükümeti bazı girişimlerde bulunmaya yöneltmiştir. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti 1898 yılında, Rio de Janeiro'ya bir fahri şebender atamıştır. Bu atama Osmanlı Devleti'nin Brezilya'da fahri konsolosluk düzeyinde, yetersiz bir şekilde temsili niteliğinde olmuş, Osmanlı Devleti'nin temsil gücünü arttırabilmesi ancak, 30 Ocak 1908 tarihli padişah iradesiyle, Cebel-i Lübnan'ın eski mutasarrıflarından Muzaffer Paşa'nın oğlu Fevaid Bey'in Brezilya'ya baş şebender olarak atanması ile gerçekleşmiştir (Genç ve Bozkurt, 2010: 85).

Literatürde, farklı yıllar arasında Osmanlı'dan Brezilya'ya göç edenlerle ilgili olarak bazı rakamlar verilmiştir. Bu kaynaklardan birinde, 1850-1924 yılları arasında göç edenlerin sayısı yaklaşık 105.000 olarak verilmiş olup, en yoğun göçlerin 1896-1915 yılları ile I. Dünya Savaşı'nı takiben 1920-1924 yılları arasında yaşandığı belirtilmiştir (Temel, 2009: 128-129). Bir diğer kaynakta ise, Brezilya'ya göç edenlerin sayısı 1881-1900 yılları aralığında 1.654.101 kişi, 1901-1914 yılları aralığında 1.252.678 kişi ve 1915-1920 yılları arasında ise 189.417 kişi olarak gerçekleşmiştir (Genç ve Bozkurt, 2010: 84). Bir başka kaynağa göre ise, 1897-1915 yılları arasında Brezilya'ya Suriye, Anadolu ve Filistin'den 45.000 kişi göç etmiştir (Karpas, 1993: 35). Görüldüğü üzere, farklı kaynaklarda nüfus verileri ile ilgili farklı rakamlardan bahsedilmekte olup tahmini değerlere de yer verilmiştir.

Osmanlı'dan Brezilya'ya ilk göçler, Osmanlı İmparatorluğu'nun henüz dağılmadığı tarihlerde başladığı için ve göçmenler Osmanlı pasaport ve kimliği ile giriş yaptıkları için diğer Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi, dini ve etnik kimliklerine bakılmaksızın "Türk" (Turco) olarak adlandırılmışlardır (Tuncer ve Zengin, 2020: 311). Göçmenler, Brezilya'ya vardıkları ilk dönemlerdeki iklim, yiyecek, yaşam şekli ve alışkanlıklar, iş yaşamı ile ilgili karşılaştıkları farklılıkları sonraki yıllarda aşarak, gittikleri ülkeye daha fazla entegre olmuşlar ve ülke ekonomisine önemli katkılar sağlamışlardır. Önemli miktarlarda sermaye birikimi de sağlayan Osmanlı göçmenleri Brezilya'da sadece iş yaşamında değil, ülke basınında ve iç politikasında da etkili konumlarda yer almışlardır (Temel, 2009: 135-136).

Osmanlı'dan Şili'ye Yapılan Göçler

Osmanlı Devleti'nin göç verdiği ve ilişkilerini kurumsallaştırma yönünde adım attığı Latin Amerika ülkelerinden biri de Şili'dir (Kaygusuz, 2012: 273). 20. Yüzyılın başlarında, Brezilya ve Arjantin dışındaki Latin Amerika ülkelerinde Osmanlı'nın herhangi bir temsilciliği bulunmamıştır. Temsilcilik olmayan yerlerdeki Osmanlı göçmenlerle ilgili konularda yabancı ülke temsilcilikleri vasıtasıyla çeşitli çözümler sunulmaya çalışılmıştır. Sunulan çözümlerin yetersiz kalması hem Osmanlı vatandaşları hem de bazı devlet yetkililerince gündeme getirilerek, çözülmesi istenilen bir sorun olmuştur. Devlet buradaki vatandaşları hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı gibi bu göçmenlerin yanında da olamamıştır. Devletin gerekli desteği göremeyen göçmenler himaye konusunda farklı kanallar aramaya yönelmişlerdir (Genç, 2017: 509-511).

İki ülke arasında temsilcilik açılmasına yönelik diplomatik ilk temaslar 1911 yılında başlamış ve 1913 yılında "Kapitülasyon usulünden âri" olmak üzere hazırlanan Konsolosluk Protokolü Anlaşması onaylanarak yürürlüğe

girmiş, böylece resmi anlamda ilk ilişkiler başlamıştır (Genç, 2017: 517). Bununla birlikte, Osmanlı arşivlerinde yer alan ve Şili’de süren iç savaşla ilgili ayrıntılı bilgiler içeren 14 Temmuz 1891 tarihli bir rapor, Osmanlı’nın bu tarihlerde Şili’deki siyasi gelişmeleri takip ettiğini göstermektedir. Raporda Şili’den, Latin Amerika’da yeni kurulan devletlerden en istikrarlısı, Brezilya ve Arjantin’e kıyasla, karışıklıklardan genel olarak uzak duran ve mali itibarını koruyan bir ülke olarak bahsedilmiştir. Ayrıca Şili’nin askeri zaferleri övülmekle birlikte, ülkenin yaşadığı iç savaşla Latin Amerika’daki genel siyasal istikrarsızlığın içine girdiği, en büyük nedenin ise askeri bir yönetim ve diktatörlerin keyfi yönetimlerinin olduğu belirtilmiştir (Kaygusuz, 2012: 282-283).

Şili bağımsızlığını, 19. yüzyılın başlarında, 1818 yılında kazanmıştır (Yılmaz, 2017: 435). Bağımsızlığını yeni kazanmış bir devlet olarak Şili de Brezilya ve Arjantin gibi, göçleri desteklemek amacıyla vatandaşlık verme yoluna gitmiştir (Tuncer ve Zengin, 2020: 307). Bu doğrultuda Şili hem Osmanlı Devleti’nden hem de Avrupa ülkelerinden yapılacak göçlere olumlu yaklaşmıştır. Osmanlı’dan diğer Latin Amerika ülkelerine yapılan göçlere neden olan sosyo-ekonomik, siyasi ve dini olmak üzere çeşitli itici ve çekici faktörlerin, Osmanlı’dan Şili’ye yapılan göçlerde de etkili olduğu söylenebilir (Genç, 2017: 504).

1840 ve I. Dünya Savaşı arasındaki süreçte Şili’ye göç eden Avrupalı sayısı yaklaşık 100.000 kişiye ulaşmış olup, göçlerin önemli bir kısmı Almanya, İspanya ve İtalya’dan yapılmıştır. Dışardan gelecek göçlere olumlu yaklaşımınla birlikte Şili’de, Avrupa’dan yapılan göçlere daha sıcak bakılmıştır (Genç, 2017: 504). Çünkü, Avrupa’dan gelen göçmenlerle sanayileşmenin gerçekleşeceğine inanılmıştır. Sanayileşmeye yönelik deneyime sahip olmadıkları düşüncesinden dolayı, Osmanlı’dan giden göçmenlere ilk etapta olumsuz yaklaşmıştır. Osmanlı göçmenleri içinde çoğunluğu oluşturan ve ağırlıklı olarak ticaret ile uğraşan Araplar, ilk göç dalgası sonrasında, mensup oldukları din fark etmeksizin Latin Amerika’da istenmeyen göçmenler olarak görülmüşlerdir. Arap göçmenlerle ilgili bu olumsuz bakış açısı Brezilya, Şili ve Arjantin’deki gazetelere de yansımıştır. Şili’de, 1911 yılında yayınlanan El Mercurio adlı bir gazetede Arap göçmenler hakkında şöyle bir yazıya yer verilmiştir: “İster Muhammedi olsunlar ister Budist olsunlar, çok uzaklardan pis kokuları burnumuza gelmekte, Konstantinapolis’in uyuz köpeklerinden daha uyuzlar. Ülkeye özgürce girip çıkmaktalar ve bu köpekler istedikleri gibi hareket edip tüm haklardan faydalanmaktalar, zira hiç kimse kendilerine nerden gelip nereye gittiklerini sormuyor. Dahası doğunun pis, iğrenç, mistik hastalıklarından ülkemize getirip getirmediğini kimse sorgulamıyor ve hiç kimsenin de umurunda değil.” (Tuncer ve Zengin, 2020: 310). Şili’deki bir gazetede yer alan böyle bir yazı, Osmanlı’dan göç eden Arap göçmenlere hissedilen olumsuz duyguların derecesini gösterir niteliktedir.

20. Yüzyılın başlarından itibaren ise, özellikle Arjantin’in yanı sıra Şili’nin de izlediği göçleri destekleyici liberal göç politikasından zamanla vazgeçilmeye başlanmıştır. Bu yöndeki değişim öncelikle Asyalılara karşı etnik ayrımcılığa dayanan politikalar şeklinde gerçekleşmiş, I. Dünya Savaşı’na doğru ise, 19. yüzyılın ortaları itibariyle olumlu bakılan Avrupalı göçmenlere de olumsuz bir bakış gelişmeye başlamıştır. Bunda 1890’larla birlikte, her iki ülkenin şehirlerinde göçmenler kaynaklı sosyal sorunların artması önemli bir etken olmuştur (Genç, 2017: 507).

Şili’de yapılan 1854 yılına ait nüfus sayımında, iki Türk ve bir Mısırlı olmak üzere tutulan bir kayıt, Şili’deki Osmanlı varlığına ilişkin en erken tarihli bir kayıt olarak değerlendirilebilir. Osmanlı’dan Latin Amerika’ya yapılan göçlerin 1870’ler sonrası artmaya başladığı düşünüldüğünde bu kayıt istisnai bir örneği teşkil etmektedir. 1865 tarihli Şili nüfus sayımında bu üç kişinin kaydının devam ettiği görülürken, 1875 tarihli sayımda ise bu üç kişiye bir kişi daha eklenmiş ve mevcut Osmanlı vatandaşı sayısı dörde çıkmıştır. 19. Yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı gibi Osmanlı’dan Şili’ye göç edenlerin miktarında önemli bir değişiklik olmuştur. 1895 Tarihli Şili nüfus sayımında 105 Osmanlı göçmen kayıtlı iken, 1907 yılında bu sayı 1.745 kişiye ulaşmıştır. Dini ve etnik farklılıklar gösteren Osmanlı göçmenler içinde; Rum Ortodokslar, Rum Katolikler, Maruniler, Dürziler ve Müslümanlar yer almıştır (Genç, 2017: 512).

Genel olarak tüm Latin Amerika ülkelerine olduğu gibi Şili topraklarına göçler de çoğunlukla, Osmanlı’nın Ortadoğu bölgelerinden gerçekleşmiştir (Genç, 2017: 504). Bu göçmenlerden Türk, Suriyeli ve Lübnanlı Osmanlı vatandaşları Arjantin, Brezilya gibi Latin ülkelerini daha fazla tercih ederlerken, Filistinli vatandaşlar ise çoğunlukla Şili’ye göçü tercih etmişlerdir (Baycar, 2016: 12). Şili’ye ilk gidişleri 1880’li yıllara dayanan Filistinli göçmenler başlangıçta Buenos Aires ve Sao Paulo’ya gitmişlerdir. Ancak bu şehirlerde hem sayıları hem de toplumsal örgütlenme düzeyleri daha yüksek olan, başta Suriyeli ve Lübnanlı göçmenler ve diğer Arap göçmenlerle bir rekabet içine girmeme doğrultusunda Şili gibi daha küçük ülkelere yönelmişlerdir. Hatta kuzey istikametinde devam eden bazı göçmenler Peru, Bolivya, Ekvador gibi ülkelere kadar gitmişlerdir (Kaya, 2020: 60). Filistinliler, II. Dünya Savaşı sonrasında da Latin Amerika’ya doğru göçe yönelmişlerdir. 21. yüzyılın ilk yarısı itibariyle Şili’deki Filistin asıllı nüfusun 300.000 veya üstünde olduğu yönünde bir tahminde bulunulabilir (Kavas, 2016: 229).

Çoğunluğunu, Filistinli-Arap göçmeninin oluşturduğu Şili’deki Osmanlı göçmen nüfusu ekonomik faaliyetlerini öncelikle Santiago’da sürdürüp geliştirmişler ve Şili’de kalıcı bir yerleşim sürecinin oluşmasına hız kazandırmışlardır

(Kaya, 2020: 67). Latin Amerika'nın diğer ülkelerinde yaşayan Osmanlı vatandaşları gibi Şili'deki Osmanlı göçmenler de Balkan ve Trablusgarp Savaşları gibi, Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlerle yaptığı savaşlarda, maddi ve manevi çeşitli yardımlarda bulunmaya çalışmışlardır (Genç, 2017: 514).

Şili ve Osmanlı Devleti arasındaki resmi ilişkiler, Şili'ye yapılan Osmanlı göçlerinden daha geç bir tarihte başlamıştır (Genç, 2017: 514). Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ni tanıyan ilk Latin Amerika ülkesi ise Şili olmuştur. 30 Ocak 1926 tarihli Şili ile Dostluk ve İş Birliği Anlaşması'nın imzalanmasıyla iki ülke arasındaki resmi ilişkiler başlamıştır. Türkiye'nin Şili büyükelçiliği de Türkiye'nin Latin Amerika'daki ilk büyükelçiliklerinden biri olmuştur (Zelan, 2021: 57).

Osmanlı'dan Küba'ya Yapılan Göçler

16. Yüzyıl'da, Osmanlı Devleti ve İspanya arasındaki savaşlarda esir düşenlerden düşman kadırgalarında forsa olarak kürek çekmeleri şeklinde yararlanılmıştır. Bir göç hareketi şeklinde olmasa da Küba topraklarına ayak basan ilk Osmanlılar, İspanya'ya esir düşen bu forsalar olmuştur. San Agustín adlı bir İspanyol kadırgasının kayıt defterinde Müslüman olarak kaydedilen 44 forsanın yaşları, adları, fiziksel özellikleri, geldikleri yerler gibi bilgilerine yer verilmiştir. “Ysayn de Metexeli (Midillili Hüseyin), Rexefe de Anadolía (Anadolulu Recep), Beli de Anadolía (Anadolulu Veli), Dargute de Mar Negro (Karadenizli Turgut) bu defterdeki kayıtlara örnek gösterilebilir (Reyes, 2010: 28-29).

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde yer alan bazı belgelere göre, Osmanlı'dan bir Latin Amerika ülkesi olan Küba'ya göç niteliğindeki ilk hareketler ise, 19. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla gerçekleşmiştir. Bulduğu coğrafyada ticari bir öneme sahip olan Küba, Osmanlı Devleti'nin ilgisini de bu dönemlerde çekmeye başlamıştır (Çiçek, 2012: 77). Nitekim Küba, İspanya idaresindeyken Osmanlı Devleti'nin Washington Sefareti tarafından İstanbul'a, Küba'nın jeopolitik ve jeostratejik öneminden dolayı Havana'ya bir Fahri Baş Şehbender atanması tavsiye edilmiş ve öneri olarak da John Grandi'nin ismi verilmiştir. Daha sonrasında ise, 1890 yılı başlarında, İspanya'daki Osmanlı diplomatları tarafından Havana'da Fahri Baş Şehbender olarak, Quirico Gallostra'nın görevlendirilmesi İstanbul'a iletilmiş ve Gallostra İstanbul'dan onay aldıktan sonra Küba ve Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerde bir köprü görevi görmüştür (Dilek, 2016: 479-480).

Osmanlı Devleti, 19. yüzyıl sonlarında Küba'da yaşanan bağımsızlık mücadelesi ile ilgili haberler ile İspanya'nın Küba konusunda aldığı tedbirleri yakından takip etmeye çalışmıştır. Bu maksatla da Enver Paşa, çatışmaların şiddetli olduğu bir esnada gözlemci olarak Küba'ya gönderilmiştir. Gitmesinden kısa bir süre sonra ise, bir çatışmada denk gelen kurşunla yaralanan Enver Paşa Washington'a dönmek durumunda kalmıştır (Reyes, 2010: 94). Küba'daki mücadelenin yakından takip edilmesi amacıyla, üst düzey bir askeri yetkilinin Küba'ya gönderilmesi, devletin izlediği çok yönlü dış politikanın bir gereği olarak uzak bölgelerle de ilgilendiğinin bir göstergesi olarak nitelenebilir (Dilek, 2016: 480).

Osmanlı Arşivleri'nde yer alan 10 Şubat 1868 tarihli ve Hariciye Nezareti Tercüme Odası çıkışlı bir belge, Küba ile ilgili en eski tarihli resmî belge niteliğindedir. Bu belge, İspanya Elçiliği'nin Osmanlı İmparatorluğu Dışişleri Bakanlığı'na sunduğu resmi bir yazının çevirisidir. Belgede; “*Haşmetli Kraliçe Hazretlerinin Mayıs'ın on dördü tarihli emirleri gereğince, gerek bağlı olduğum devlet vatandaşlarının ve gerek yabancı devletlerin vatandaşlarının Küba adasına pasaportsuz gitmelerine şimdiye kadar izin verilmişti. Ancak Kraliyet hükümeti tarafından bu uygulamanın kaldırılmasına karar verilmiştir. Bundan sonra Küba adasına gidenlerin her giriş yaptıklarında gereken pasaportu almaları gerektiğinden, adaya gidecek olan Osmanlı tebaası mensuplarının bilgilendirilmeleri gerekmektedir.*” İspanya'nın, sömürgesi olan Küba'yı kontrol etmede sorun yaşamamak için böyle bir karar aldığı söylenebilir (Çiçek, 2012: 70).

1890'lı yıllara kadar Osmanlı'dan Amerika kıtasına daha küçük ölçekli olarak yapılan ilk göçler, 1878-1879 yılları itibarıyla ağırlıklı olarak Güney Amerika ve Karayipler istikametinde artış göstermeye başlamıştır. Ancak İspanya, 1891'den sonra Küba ve Filipinler'e yönelik Osmanlı göçlerine yasak getirerek önlem almaya çalışmıştır. İspanya Hükümeti'nin bu hareketi İstanbul'a bildirilmiş ve İstanbul'dan da Madrid Sefaretine, bu yerlere gidecek olan Osmanlı vatandaşlarının pasaportlarına vize verilmemesi hususu iletilmiştir (Dilek, 2016: 476). İspanya'nın almış olduğu bu yasaklama kararının bir sonucu olarak Osmanlı'dan Amerika kıtasına olan göç akışı, Kuzey Amerika istikametine doğru kaymaya başlamıştır. Bu dönemde giden göçmenler çoğunlukla eğitilmiş kesimlerden olup, eğitim ve ticaret amacı ile gitmişler ve kısa zamanda tekrar dönme niyeti içinde olmuşlardır (Şıvgın ve Günaydın, 2015: 2).

Osmanlı'dan Küba'ya göç edenlerin miktarı konusunda literatür kaynaklarında farklı yıllara ait veriler bulunmaktadır. Bir kaynağa göre, 1869-1900 yılları arasında Küba'nın Havana limanına Osmanlı'dan 800 Arap asıllı vatandaş giriş yapmıştır (Reyes, 2010: 40). Farklı bir kaynaktan ise, 1890 yılı başları itibarıyla Osmanlı tebaasından

yaklaşık 4000 kişinin Küba’da ikamet ettiğinden bahsedilmiştir (Dilek, 2016: 476). Bir başka kaynakta da Suriye, Anadolu ve Filistin’den Küba topraklarına göç edenlerin sayısı 4500 olarak verilmiştir (Karpat, 1993: 35).

Küba’ya göçlerde izlenen rotanın ilk ayağını, Barselona, Kadiz ve Sanender gibi İspanya limanları oluşturmuştur. Santiago da göçmenlerin giriş yaptığı bir başka önemli limandır. Göç edenlerden bazıları, Küba’ya yerleşmek amacıyla değil, diğer Latin Amerika ülkelerine geçebilmek amacıyla gitmişlerdir (Reyes, 2010: 40). Bu nedenle de gidenlerin sayısı net olarak bilinmiş olsa dahi bu göçmenlerden ne kadarının Küba’da ikamet etmeyi ne kadarının diğer ülkelere geçmeyi tercih etmiş olduklarının bilinmesi, Küba’da o dönemlerdeki Osmanlı nüfusun miktarının öğrenilmesi açısından oldukça önemlidir.

Küba’da ikamet eden Osmanlı göçmenlerin büyük bir kısmı, tekstil ticareti ile uğraşmışlardır. Bu alanda seyyar satıcılıktan başlayıp sonrasında küçük işletmelere sahip olmuşlar, daha sonrasında ise ihracatçı olarak devam etmişlerdir. Osmanlı göçmenlerden birçoğu, Küba’nın bağımsızlık mücadelesine askeri güç olarak da destek vermişler, Küba’nın sorunlarının dışında kalmamışlardır (Reyes, 2010: 42-43).

SONUÇ

Osmanlı Devleti, nüfus hareketliliği konusunda denetleyici bir tavır içinde olmuştur. Bu tavrın altında, askeri güç, vergi toplama, üretimin devamı gibi önceliklerde olumsuzluklar yaşanmaması amacı yatmaktadır. Ayrıca verilen göçlerle, göç alan ülkelerin güç kazanmaları da istenmemiştir. Ancak, özellikle 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başları itibarıyla her anlamda güç kaybeden Osmanlı Devleti, kaynak ve pazar arayışı içindeki sanayileşen Avrupa ülkeleri arasında bir rekabete konu olmuştur. Bu rekabetin bir sonucu olarak, Osmanlı’nın uzunca yıllar her alanına nüfus etmiş olan etnik ve dini çeşitlilik kullanılarak, Osmanlı’nın varlıklarından yararlanılmaya çalışılmıştır. Dini ve etnik unsurlara yönelik uygulanan misyonerlik faaliyetleri, ekonomik, sosyal, siyasal ve dini farklı faktörlerle de birleşince, öncelikli olarak gayr-i müslim kesimden ve sonrasında Müslüman tebaadan da ülke dışına göçlerin yaşanmaya başlamasında etkili olmuştur. Ülke dışına çıkışları sıkı bir şekilde denetleyen Osmanlı Devleti’nde, Osmanlı kimlik ve pasaportu ile çıkışlar ile ülkeden kaçak yollarla çıkışlar söz konusu olmuştur. Özellikle Osmanlı liman kentlerine gelen Avrupa bandralı ticaret gemileri vasıtasıyla gerçekleştirilen ülke dışına kaçak yollardan çıkışlara yeterli çözümler üretilmediği ve çok sayıda göçmenin bu yoldan ülke dışına çıktıkları görülmektedir.

19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başları, Osmanlı Devleti’nin etnik ve dini kimlik üzerinden nüfus kaybettiği gibi ekonomik ve askeri gelişmelerden dolayı da nüfus kaybettiği dönemler olmuştur. Göç edenler için askeri, iktisadi, siyasi, dini, toplumsal olmak üzere pek çok faktör etkili olmuş ve yasal veya kaçak olarak Osmanlı tebaasından önemli oranlarda bir nüfus miktarı dünyanın farklı kıtalarına göçe yönelmişlerdir. Bu kıtalardan biri de Amerika kıtası olmuştur. Amerika kıtasının güneyine yani Latin Amerika ülkelerine göçlerin de var olduğunu görmek, mesafelerin uzaklığından dolayı ilk başta şaşırtıcı gelse de arşiv belgeleri, 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında Osmanlı tebaasından bu coğrafyaya yapılan göçleri gösteren belgeler içermektedir. Bağımsızlıklarını yeni kazanan bu Latin Amerika ülkelerindeki emek açığı, bu ülkeleri göçü destekleyici politikalara yöneltmiştir. Yoğunluğu veya nadirliği bir kenara bırakılırsa, Osmanlı’dan Latin Amerika ülkelerine yönelen göçlerin Arjantin, Brezilya, Şili, Küba, Venezuela, Peru, Uruguay, Meksika, Kolombiya gibi farklı Latin Amerika ülkelerine yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmada, Osmanlı’dan daha yoğun göç aldığı görülen Arjantin, Brezilya, Şili ve Küba ülkelerine yapılan göçler ve bu ülkelerle Osmanlı Devleti’nin Osmanlı göçmenler dolayısıyla kurduğu ilişkilerin gelişme süreci incelenmiştir. Osmanlı Devleti’nin bu konu ile ilgili olarak ilk resmi temaslarda bulunduğu Latin Amerika ülkesinin, Osmanlı tebaasının yoğunlukla göç ettiği ülkelerden biri olan Brezilya olduğu görülmektedir. Konu bağlamında ele alınan ülkeler açısından bakıldığında Brezilya ve Arjantin’in, Şili ve Küba ülkelerine nazaran daha fazla göç alan ve resmi ilişkilerin daha erken başlatıldığı Latin Amerika ülkeleri oldukları söylenebilir.

Dini ve etnik aidiyetlerine bakılmaksızın Osmanlı’dan Latin Amerika ülkelerine göç edenler “Los Turcos” (Türkler), “El Turco” (Türk) olarak adlandırılmışlardır. Bu ülkelere yerleşen Osmanlı göçmenlerin çoğunluğunu Suriyeli, Lübnanlı ve Filistinli Arap göçmenler oluşturmuştur. Özellikle göç ettikleri ilk yıllarda bu göçmenler, göç ettikleri ülkelerin vatandaşlarının olumsuz nitelendirmeleri ve ön yargılarına maruz kalmışlar, özellikle Müslüman göçmenler kimi zaman kimliklerini gizlemek zorunda kalmışlardır. Genellikle seyyar satıcılık yaparak ticarete atılan bu göçmenlerden, gittikleri ülkelerde önemli siyasi kariyerler edinenler olduğu gibi başka alanlarda başarılı kariyerler edinenler de olmuştur.

Osmanlı Devleti, Osmanlı tebaasından Latin Amerika’daki bu ülkelere göçlere olumsuz bir yaklaşım içinde olmuştur. Göç edenlerin, gittikleri ülkenin vatandaşlığına girip geri dönmeleri halinde, vatandaşlıklarının kabul edilmeyeceği yönünde engelleyici kararlar almaya çalışmıştır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti’nin, bu ülkelere göç etmiş, sayıları oldukça artmış olan bu vatandaşlarının gittikleri ülkede kendilerini sahipsiz hissetmemeleri ve haklarını koruma adına, bu ülkelere gelen resmi ilişkiler kurma taleplerine olumlu karşılıklar verdiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Arslan, H. ve Özbay, R. D. (2015). “İktisadî ve Siyasî Etkenlerle Osmanlı’da Dış göç: 16. Yüzyılda Mühimme Defterlerinde”, *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 30. Sayı, 2015/1, 397-424
- Atakan, Ş. (2012). “Osmanlı İmparatorluğu ile Arjantin İlişkilerinin Başlangıcı”, (Ed. Fatma Öznur Seçkin), *Osmanlı İmparatorluğu-Latin Amerika (Başlangıç Dönemi)*, 1-27, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Baycar, M.K. (2008). *Ottoman Emigration to Argentina 1870-1914*, Bogazici University, Master of Arts in History.
- Baycar, M.K. (2016). “Küresel Göç Çağında Osmanlı Transatlantik Göçleri ve Sebepleri (1870-1914)”, *Divân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Cilt:21, Sayı: 40 (2016/1), 1-32.
- Cingöz, S.C. (2013). “Osmanlı Arjantin İlişkileri (1840-1918)”, Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Çelik, G. (1999). “Osmanlı Devleti’nin Nüfus ve İskân Politikası”, *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Sayı 6, 49-110.
- Çiçek, N. (2012). “Osmanlı İmparatorluğu ve Küba İlişkilerinin Başlangıcı”, (Ed. Fatma Öznur Seçkin), *Osmanlı İmparatorluğu-Latin Amerika (Başlangıç Dönemi)*, 63-118, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Dilek, M. S. (2016). “Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı Devleti-Küba Siyasi İlişkileri”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (2): 467-492.
- Doğan, A. (2016). “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre 19. Yüzyılın Sonları ve 20. Yüzyılın Başları İtibariyle Mersin Limanı’nda Kaçakçılık Sorunu”, *International Conference of Strategic Research in Social Science and Education (ICoSReSSE)*, 14-16 Ekim 2016, 1091-1112, Antalya.
- Eldem, V. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu’nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Erdem, G. (2012). “Osmanlı İmparatorluğu ile Venezuela Cumhuriyeti Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulması”, (Ed. Fatma Öznur Seçkin), *Osmanlı İmparatorluğu-Latin Amerika (Başlangıç Dönemi)*, 321-437, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Genç, H. (2017). “Küresel Göç Dalgası Döneminde Osmanlıların Latin Amerika’ya Göçü: Şili Örneği”, (Ed. İsmail Ermağan), *Dünya Siyasetinde Latin Amerika*, 504-518, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Genç, H. & Bozkurt, İ. M. (2010). “Osmanlı’dan Brezilya ve Arjantin’e Emek Göçü ve Göçmenlerin Sosyo-Ekonomik Durumu (1850-1915)”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1, 71-103.
- Karpat, K. (1993). “Câliye” Maddesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* 7. Cilt, 34-38, İstanbul.
- Karpat, K. H. (2010). *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kavas, A. (2016). “Osmanlı Topraklarını Nüfus Bakımından Boşaltma Girişimi”, (Ed. Abdüllatif Çeviker-Faruk Bal), *Türk-İslam Dünyasında Göç ve Göç Yönetimi*, 207-231, Akademik Kitaplar, İstanbul.
- Kaya, N. G. (2020). “Transnasyonalizm ve Diaspora: Şili’deki Arap-Filistin Toplumu”, *Ankara Üniversitesi, SBE, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi*, Ankara.
- Kaygusuz, Ö. (2012). “Osmanlı Devleti ile Şili Arasında Diplomatik İlişkilerin Başlangıcı”, (Ed. Fatma Öznur Seçkin), *Osmanlı İmparatorluğu-Latin Amerika (Başlangıç Dönemi)*, 273-319, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Kutlu, M. N. (2012). “Osmanlı İmparatorluğu-Brezilya İlişkilerinin Başlangıcına Dair Bir Deneme”, (Ed. Fatma Öznur Seçkin), *Osmanlı İmparatorluğu-Latin Amerika (Başlangıç Dönemi)*, 29-62, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Pamuk, Ş. (2014). *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, II. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Reyes, Y. B. (2010). “Osmanlı İmparatorluğu ile Küba Arasında Köprü Oluşturan Olaylar”, *Ankara Üniversitesi, SBE, Batı Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi*, Ankara.
- Şıvgın, H. & Günaydın, M. (2015). “Amerika’dan Osmanlı Devleti’ne Ermeniler’in Geri Dönüşleri (1908-1914); Tabiiyet, Emlâk ve Arazi Meselesi”, *Akademik Bakış*, Cilt 8, Sayı 16, 1-40.
- Tabakoğlu, A. (2015). *Türkiye İktisat Tarihi*, 13. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Temel, M. (2002). “XIX. ve XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı-Brezilya İlişkileri”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 19, Sayı 2, 167-189.
- Temel, M. (2009). “XIX. ve XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Devleti ve Avrupa’dan Brezilya’ya Yönelik Göçler”, Tarih Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 2, 123-136.
- Tuncer, F. F. & Zengin, M. (2020). “Unutulan Göçmenler El Turcolar: Osmanlı Dönemi Suriye Bölgesinden Latin Amerika’ya Yapılan Göçler ve Etkileri”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 13, Sayı 70, 304-314.
- Yenal, O. (2003). Cumhuriyet’in İktisat Tarihi, 1. Basım, İstanbul: Homer Kitabevi.
- Yılmaz, S. (2017). “ABD’nin Arka Bahçesi Latin Amerika: Askeri Müdahaleler ile Dayatılan Sömürü Düzeni”, (Ed. İsmail Ermağan), Dünya Siyasetinde Latin Amerika, 432-455, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Zelan, M. (2021). “Türkiye’nin Yumuşak Gücünün Tarihsel Bağlamda Değerlendirilmesi: Latin Amerika Örneği”, Ufuk Üniversitesi, SBE, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Ankara.